

הביל"ויים כרו להם בור

קשיי בנייה שהערימו השלטונות והשכנים הערבים גרמו לביל"ויים ליזום רעיון מחוכם ולבנות את האורווה של סוסייהם מתחת לאדמה. המבנה המשוחזר - הממוקם כיום במרכז המושבה גדרה - מעיד על הקשיים שבהם נתקלו ראשוני המתיישבים במקום ועל התושייה שגילו | **תמר הירדני**

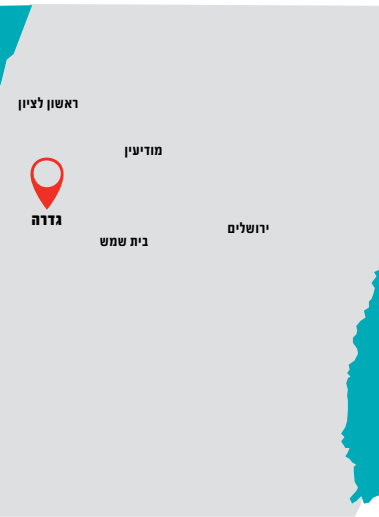
לאן נוסעים?

בור הביל"ויים

אתר מורשת בלב המושבה גדרה המנציח אירוע מכונן בתולדות תנועת ביל"ו

רחוב העלייה פינת רחוב המגינים

כניסה חינם

ה

יה היה פעם, כך טוען התנ"ך בשני מקומות שונים, יישוב יהודי בשם גְּדֵרָה. מיקומו של היישוב כמעט נשכח, אך התמזל מזלו והוא השתמר בשיבוש קל בשם הכפר הערבי 'קֶטְרָה' שבשפלה הדרומית. בזה, פחות או יותר, מסתכמת תרומתו של הכפר קטרה לעמנו, שכן בסוף

1884, כאשר הגיעו לאזור חלוצי תנועת ביל"ו כדי להקים שוב את גדרה, עשו הקטרים כל שאפשר כדי לסכל את תכניתם של החלוצים ולסלקם מהשטח.

חלוצים חסרי מזל

חבורת ביל"ו מנתה 13 איש ואישה – זאת אומרת ממש ככה, 13 גברים ואישה אחת – שעלו ארצה שנתיים קודם לכן בתקופת העלייה הראשונה. תנועתם הציונית הסוציאליסטית הוקמה באוקראינה בעקבות 'הסופות בנגב' – פוגרומים שהשתוללו באוקראינה בשנים 1881-1882 – ומאז הם ידעו בעיקר תלאות ומחסור. כשהחליטו לעלות ארצה הם לא הצליחו להשיג פירמן – אישור ממשלתי – לייסוד מושבה בארץ ישראל, אפילו לא בעזרתו של הדיפלומט הבריטי לורנס אוליפנט. כשהגיעו לארץ בתאריך המלבב י"ז בתמוז הם התקבלו לתקופת ניסיון כשוליות בבית הספר החקלאי מקווה ישראל תמורת שכר זעום ביותר, וכאשר מנהל בית הספר קרל קֶטֶר נפטר הם נותרו ללא עזרה כלל. בכספם הדל הצליחו הביל"ויים לשכור דירה פצפונת בת שני חדרים בלבד, ובה הצטופפו 13 החברים בחדר אחד והחברה בחדר השני. חיי הקומונה החילוניים שניהלו בודדו אותם מבני המושבות האחרות שנוסדו בינתיים, ועימות עם פקידי הברון הביא

לסילוקם מעבודת האדמה בראשון לציון. על כל אלה נערמו גם סכסוכים פנימיים, ובנוסף, בקדחתם חלו פה, בחמסינים הם סבלו פה. אך פלא הוא שב-1884, אחרי שחברים מהקבוצה המקורית עזבו ונפוצו בכל העולם, מנו הביל"ויים – כולל הגרעין המקורי ומצטרפים חדשים – 48 חברים וחברות. קרן אור מפתיעה ומרגשת הפציעה בחייהם האומללים בדמות העסקן הציוני הירושלמי יחיאל מיכל פינס. בעזרת נדבנים מחו"ל רכש עבורם פינס חלקת אדמה בת 3,000 דונם שחולקה ל-25 מגרשים, והוא אף בנה עליה צריף גדול למגורים, הלוא הוא 'הצריף הקולקטיבי' הראשון בארץ ישראל. הביל"ויים התמקמו בצריף עם כל רכושם – שכלל חמור אחד, רובה, תשעה מעדרים ו-410 פרנקים צרפתיים במזומן – ובשל ניסיונם המר בכל צרות העולם הם לא הופתעו לגלות שהשכנים מקטרה לא מתכוונים לקבל אותם בפרחים ובחפלה מזרחית. תוך פחות מיממה הופיעה במושבה שיירה גדולה מקטרה ובראשה פקיד של הפחה התורכי. לאחר סיור מקיף בחלקה הדגיש הפקיד באוזני הביל"ויים את האיסור לבנות דבר במושבה בלי אישור מפורש מהשלטונות ומבלי לשלם מסים בהתאם. השכנים מצדם החלו למרר את חייהם של הביל"ויים באמצעות

הלשנות יומיומיות על כל מלונה או שובך שבנו, כך שכל תקווה להקים יום אחד בתים או אפילו צריפים במושבה נגוזת. החבר'ה נכנעו לתכנית ההקפאה והחליטו להתמקד בחקלאות. הם נטעו שני כרמים והעניקו להם את השמות 'משה' ו'יהודית', על שם הזוג הנערץ מונוטיפיורי, וניסו להתמקצע בתחום הגפנים ללא הצלחה יתרה. אחרי שנה, כשעמדו מול שוקת שבורה ויבולים מתים, נחלץ שוב פינס לעזרתם, ובסיוע אגודת חובבי ציון רכש עבורם סוסים ומחרשות לגידול חיטה.

סוסים ללא קורת גג

הסוסים הנאמנים נזקקו לבית, אך כל הבקשות לאישור בניית אורווה נענו

בשלילה. היה ברור שהשכנים ילשינו מיד על כל ניסיון לבנות ללא היתר ומיטב המוחות נקראו לגייס פתרון. עד מהרה התגלה חוק עות'מאני נשכח שלפיו מבנה שכבר כוסה בגג רעפים לא ייחשב לבנייה לא חוקית ולשלטונות לא תהיה זכות להרוס אותו. עוד באותו יום אספו הביל"ויים בחשאי קרשים, מוטות וחבלים, ובהיתנן האות זינקו ובנו במהירות אורווה ליד הצריף הקולקטיבי. השכנים הזועמים מקטרה החלו להתקבץ סביב החלקה ואיימו על הביל"ויים בנפנופי אגרופים, אולם אלה התעלמו מהם ורק עבדו במהירות עצומה כדי להשלים את הקירות שיאפשרו את בניית הגג. הזריזות לא הועילה. רגע לפני פריסת הקורות

השכנים הערבים החלו למרר את חייהם של הביל"ויים באמצעות הלשנות על כל מלונה או שובך שבנו, כך שכל תקווה להקים בתים במושבה נגוזה

בניית הבור הייתה פתרון יצירתי למצוקה שאליה נקלעו המתיישבים. מבט מלמעלה אל תחתית הבור המשוחזר צילום: אורי תואר

לגג הופיע בשטח פקיד הפחה והורה בכעס לפרק מיד את המבנה הלא חוקי. הקטרים הסתערו בשמחה על האורווה ולעיניהם הכלות של הביל"ויים פירקו אותה עד היסוד. למחרת, בשעת בוקר מוקדמת ביותר, יצאו הביל"ויים חרש לבנות שוב את האורווה, אך התברר כי השכנים עמדו על המשמר ותוך דקות הופיע שוב הפקיד התורכי. פירוק

האורווה לווה הפעם באיום כי אם יעזו הביל"ויים לבנות שוב ללא רשות יוטל עליהם קנס כבד. ימים ארוכים התהלכו הביל"ויים שפופים ונבוכים מול סוסייהם שנאלצו ללון תחת כיפת השמים, עד שקרן אור חדשה הפציעה, הפעם בדמות האדון אברהם מויאל. הלה היה סוחר עשיר ונכבד מיפו, ובין היתר שימש גם הנציג

ארזתם לבד?

◀ שם תנועת ביל"ו הורכב מראשי התיבות של המלים "בֵּית יַעֲקֹב לְכוּ וְנִלְכֶּה" מספר ישעיהו (ב', ה'). מחיקת המשך הפסוק - "בָּאוּר ה'" - מעידה על האידאולוגיה החילונית של חברי התנועה, אשר ביקשו ללכת לארץ ישראל אך בהחלט לא באור ה'. בהתחשב בכך שבתחילה נקראה התנועה בשם 'דאבי"ו' - ראשי התיבות של המלים "דָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ" (שמות י"ד, ט'), אולי עדיף היה שסגרו את העניין עם 'ביל"ו', מה גם ש'צומת בילוב"ה' היה נשמע ממש גרוע.

◀ למרות ההצלחה הכבירה של האורווה בגדרה, המשיכו חייהם של הביל"ויים להיות קשים ומרים ולא מעט מחברי הקבוצה פרשו. אחדים מהם הגיעו לירושלים, הצטרפו לשכונת נחלת שבעה וקראו לקבוצתם בשם 'שְׁהו' - ראשי התיבות של המלים "שיבת החרש והמסגר". הקבוצה תוחזקה אמנם על ידי יחיאל מיכל פינס, אך התפזרה כעבור שנתיים לכל רוח, ושוב ניצלה המולדת משם בלתי אפשרי.

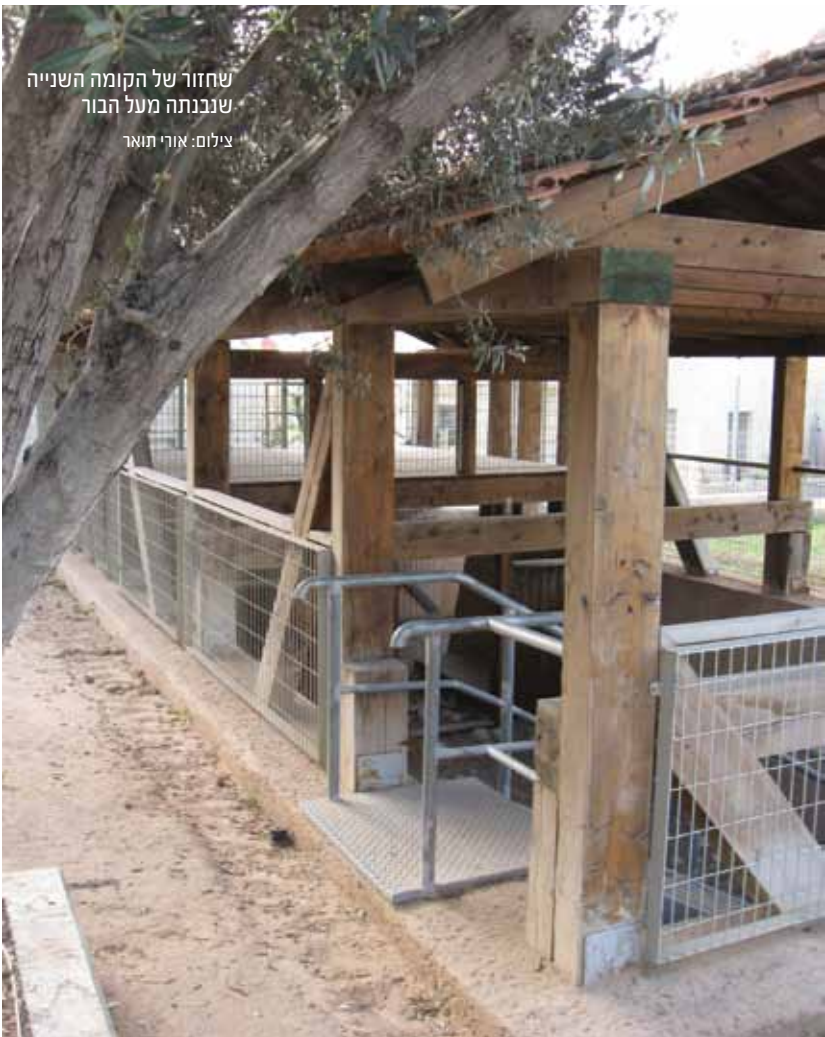
רבים מחברי ביל"ו אימצו סגנון לבוש ערבי שסימל בעיניהם את השורשיות הארץ ישראלית. קבוצת ביל"ויים בהפסקה מהעבודה בשדות גדרה

הכלכלי של חברת כל ישראל חברים, בא כוחה של תנועת חובבי ציון ונציג הברון רוטשילד בפני השלטונות בארץ ישראל. כששמע מויאל על פרשת האורווה הוא הגיע לגדרה, כינס את החברים והציע להם פתרון: לבנות אמנם אסור, אבל לחפור מותר! הרעיון המחוכם של מויאל כלל חפירת אורווה תת קרקעית בתוך בור מלבני שאורכו עשרים מטרים, והסדרה של רמפת גישה נוחה לסוסים.

כל שיישאר לבסוף הוא לבנות גג רעפים, וכדי שהבנייה לא תופרע על ידי איש הבטיח מויאל לביל"ויים שיבחש עבורם בקלחת מאחורי הקלעים.

לקראת ביצוע הפעולה שלח מויאל מכתב לפקיד הפחה, ובו רמז לו כי אם יתנכל לביל"ויים הוא יתעקש כי הפקיד יידרש להשיב לו באופן מיידי חוב ישן שהוא חב לו. מכתב שני נשלח לנכבדי הכפר קטרה, ובו הזמנה למסיבה רבת משתתפים בביתו של מויאל ביפו. בינתיים עמלו הביל"ויים על חפירת הבור לעיני הקטרים הזועמים, שבשלב זה לא יכלו לעשות דבר. הם חיכו לרגע שבו יעזו הביל"ויים לבנות את הגג, אך אלה הותירו את הבור פתוח ולא עשו בו כל שימוש עד לערב המיוחל. בערב, בעוד נכבדי הכפר קטרה סועדים את לבם ביפו והפקיד התורכי מסרב להיענות לקריאתם של תושבי קטרה האחרים למהר לגדרה, סיימו הביל"ויים את קירוי הגג ברעפים, וכך נולדה האורווה החפורה הראשונה. לצד הסוסים, מאחורי מחיצה, השתכנו ב'בור הביל"ויים' גם שלושה רווקים שהיו זקוקים לקצת שקט מהצריף הקולקטיבי. בהמשך אף מצא לו זוג צעיר פינה משלו בבור, ומעמדו של הבור הפך חשוב לא פחות ממעמדו של הצריף.

ב־1888, לאחר שתדלנות מפרכת אצל השלטונות, קיבלו סוף סוף יושבי גדרה

שחזור של הקומה השנייה שנבנתה מעל הבור צילום: אורי תואר

אישור לבניית צריפים במושבה. ל'בור הביל"ויים' נוספה קומה שנייה ואלה נכנסו שני זוגות צעירים שציפו לילד. זה היה הקש ששבר את גב הגמל בקטרה, ובאחת השבתות הותקפה גדרה על ידי מאות פורעים מהסביבה שהתנפלו בעיקר על יושבי הבור. ההתקפה נהדפה בסיועם של שומרים יהודים שדהרו במהירות ממזכרת בתיה ומראשון לציון, אך הבהלה שאחזה בנשים ההרות שהתגוררו שם גרמה להן להפיל את עובריהן. בית הקברות הוותיק של גדרה נחנך בכריית שני קברים לעוברים אלה,

חללי ההתקפה, אך הביל"ויים ידעו כי אם זה טוב ואם זה רע – אין כבר דרך חזרה.

במשך שנים הוזנח 'בור הביל"ויים' ורק שלט כחול של המועצה לשימור אתרים שהוצב לידו לימד כי אוסף קורות העץ המתפוררות המוטל באמצע גדרה הוא אתר בעל חשיבות בהיסטוריה המקומית. ב־2005, ביוזמתם ובמימנם של צאצאי הביל"ויים, זכה הבור לשיפוץ מקיף שכלל גם שחזור של הקומה השנייה, והיום הוא חלק חשוב ובלתי נפרד מסיורי המורשת במושבה. □

מודיעין שלום

מה לאכול

◀ קפה בראשית

הבילויים 12, גדרה
כשר, חלבי, 077-4820810

◀ בליקר בייקרי

בן גוריון 105, גדרה
כשר, חלבי, 08-8567799

◀ צ'וראסקו

הבילויים 7, גדרה
כשר, בשרי, 053-9428611

עוד באזור

◀ בית מינץ – מוזאון גדרה

הביל"ויים 29
א"ה' 13:00-9:00, ו' 12:00-9:00
כניסה חינם, 08-8593316

◀ אנדרטת הצנחנים

אתר הנצחה לחללי חטיבת הצנחנים
מערבית לכביש 40, סמוך למסעף
תל נוף
כניסה חינם

◀ מוזאון המושבה

רוטשילד 40, מזכרת בתיה
פתוח א"ה' 13:00-8:00, ו' 12:00-8:00
כניסה בתשלום, 08-9349525
<http://www.mazkeret-batya.muni.il/index.php?id=92>